

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

LAKUNALAR NAZARIYASINING ASOSIY TUSHUNCHALARI

*Alimova Maftuna Ravshanbek qizi,
Andijon davlat chet tillari universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola lakunalar nazariyasining asosiy tushunchalarini o'rganish, bu bo'shliqlar qanday paydo bo'lishini, ularning tasnifi va oqibatlarini o'rganishga qaratilgan. Lakunalar nazariyasini chuqur o'rganish orqali biz til, madaniyat va bilish o'rtasidagi murakkab munosabatlarni va turli til olamlari kesishganda yuzaga keladigan muammolarni yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: lakunalar, lingvistik bo'shliqlar, madaniyatlararo muloqot, tarjima muammolari, madaniy farqlar, kognitiv ramkalar

BASIC CONCEPTS OF THE THEORY OF LACUNAS

*Alimova Maftuna Ravshanbek qizi,
teacher of Andijan State University of Foreign Languages*

Abstract. This article aims to study the basic concepts of the theory of lacunae, how these gaps appear, their classification and consequences. By delving into gap theory, we can better understand the complex relationships between language, culture, and cognition, and the challenges that arise when different linguistic worlds intersect.

Key words: lacunae, linguistic gaps, intercultural communication, translation problems, cultural differences, cognitive frameworks

ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ ТЕОРИИ ЛАКУН

*Алимова Мафтуна Равшанбек қизи,
преподаватель Андижанского государственного университета иностранных
языков*

Аннотация. Целью данной статьи является изучение основных положений теории лакун, того, как появляются эти пробелы, их классификация и последствия. Углубляясь в теорию разрыва, мы можем лучше понять сложные взаимоотношения между языком, культурой и познанием, а также проблемы, которые возникают при пересечении разных языковых миров.

Ключевые слова: лакуны, лингвистические пробелы, межкультурная коммуникация, проблемы перевода, культурные различия, когнитивные рамки.

Kirish. Til shunchaki muloqot vositasi emas; so'zlovchilarning madaniyati, bilishi, dunyoqarashining ko'zgu sidir. Turli xil tildagi odamlar o'zaro munosabatda bo'lganda, ular ko'pincha bir tildagi ma'lum tushunchalar, iboralar yoki so'zlarning boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentiga ega bo'lmagan holatlarga duch kelishadi. Bunday holatlar «lakunalar» yoki lingvistik bo'shliqlar deb ataladi. Lakunalar nazariyasi tildagi ushbu yo'qliklarni o'rganadi va ular nima uchun paydo bo'lishini va ular turli tillarni shakllantiradigan madaniyatlar va kognitiv doiralar haqida nimani ochib berishini tushunish uchun tizimli yondashuvni taklif qiladi.

Lakunalar shunchaki leksik bo'shliqlar emas, balki jamiyatlarning madaniy va kognitiv tuzilmalari bilan chuqur bog'langan. Ular boshqa tilda mavjud bo'lgan aniq so'zlar, iboralar yoki hatto butun tushunchalarning yo'qligi sifatida namoyon bo'lishi

mumkin. Bu bo'shliqlar ko'pincha turli madaniyatlar atrofidagi dunyoni idrok etish va tasniflashning o'ziga xos usullarini ta'kidlaydi. Misol uchun, bir madaniyat uchun markaziy bo'lgan ba'zi his-tuyg'ular, ijtimoiy amaliyotlar yoki tabiiy hodisalar boshqasiga mutlaqo begona bo'lishi mumkin, bu esa bo'shliqlarning mavjudligiga olib keladi.

Lakunani o'rganish tarjimashunoslik, madaniyatlararo muloqot va til o'rganish sohalarida ayniqsa muhimdir. Masalan, tarjimonlar maqsadli tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan so'z yoki tushunchaning ma'nosini etkazish yo'llarini topib, bu bo'shliqlarni o'rganishlari kerak. Xuddi shunday, madaniyatlararo muloqotda kamchiliklarni bilish tushunmovchiliklarning oldini olishga va madaniy xilma-xillikni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Lakunalar, lingvistik nuqtai nazardan, bir tilda boshqa tilda mavjud bo'lgan til birligining yo'qligini anglatadi. Bu birliklar bitta so'zdan butun tushunchalargacha bo'lishi mumkin. Lakunalar shunchaki leksik bo'shliqlar emas, balki ko'pincha lingvistik jamoalar o'rtasidagi madaniy va kognitiv farqlarga chuqur ildiz otgan.

Leksik lakunalar: Bular bir tildagi so'zning boshqa tilga bevosita tarjimasini bo'lmagan bo'shliqlardir. Misol uchun, ruscha «toska» (toska) so'zi ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan chuqur, g'amgin sog'inchni anglatadi.

Madaniylakunalar: Bular birmadaniyatdagi kontseptsiya yoki amaliyotning boshqasida ekvivalenti bo'lmaganida yuzaga keladi. Masalan, nomukammallik va o'zgarmaslikni qabul qilishni o'zida mujassam etgan yaponcha «vabi-sabi» tushunchasining ko'pgina G'arb tillarida to'g'ridan-to'g'ri o'xshashi yo'q.

Kognitiv lakunalar: Bular kognitiv tuzilmalardagi bo'shliqlarni anglatadi, bu erda fikrlash yoki dunyoni tasniflash tillar orasida farq qiladi. Misol uchun, ba'zi tillarda turli xil qor turlari uchun bir nechta so'zlar mavjud bo'lib, ular boshqa tillarda mavjud bo'lmagan kognitiv tasnifni aks ettiradi.

Lacunae turli mezonlarga ko'ra tasniflanishi mumkin, jumladan ularning kelib chiqishi, tabiati va tilda faoliyat ko'rsatish darajasi.

Intralingual vs. Interlingual Lacunae-Til ichidagi bo'shliqlar bir tilda mavjud bo'lib, ko'pincha dialektal yoki ijtimoiy-alektal farqlarni aks ettiradi. Tillararo bo'shliqlar ikki xil til o'rtasida paydo bo'lib, ko'pincha madaniy va kognitiv nomutanosibliklarni ta'kidlaydi.

Mutlaq va nisbiy bo'shliqlar-mutlaq bo'shliqlar tushuncha yoki so'zning to'liq yo'qligiga ishora qiladi, nisbiy bo'shliqlar esa taxminiy ekvivalent mavjud bo'lgan qisman bo'shliqlarni bildiradi, lekin u asl ma'noni to'liq qamrab olmaydi.

Barqaror va dinamik lakunalar-Barqaror lakunalar vaqt o'tishi bilan doimiy bo'lib, chuqur ildiz otgan madaniy farqlarni aks ettiradi. Dinamik lakunalar tillar va madaniyatlar rivojlanishi bilan paydo bo'lishi yoki yo'qolishi mumkin.

Lakunalar mavjudligi tarjima va madaniyatlararo muloqotda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Tarjimonlar ko'pincha lakunalar ma'nosini ifodalash, qarz olish yoki yangi iboralar yaratish orqali etkazishning ijodiy usullarini topishlari kerak. Lakunani tushunish, shuningdek, tildan foydalanishni shakllantiradigan madaniy va kognitiv farqlar haqida xabardorlikni oshirish orqali madaniyatlararo muloqotni kuchaytiradi.

Tarjimadagi kamchiliklarni bartaraf etish strategiyalari atamani manba tilidan olish, tavsifiy tarjimalardan foydalanish yoki madaniy jihatdan o'xshash iboralarni topishni o'z ichiga oladi.

Madaniyatlararo kontekstlarda lacunae haqida xabardorlik tilga kiritilgan madaniy nuanslarni tan olish va hurmat qilish orqali tushunmovchiliklarning oldini oladi va yanada samarali muloqotga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Lakunalar nazariyasi tilshunoslikdagi

kontseptsiya sifatida turli tillar va madaniyatlarni taqqoslashda yuzaga keladigan bo'shliqlar va yo'qliklarni tushunishdagi roli uchun katta e'tiborni tortdi. Ushbu adabiyot sharhi lakuna nazariyasining rivojlanishi va qo'llanilishini o'rganadi, bu sohadagi asosiy hissalar va munozaralarni ta'kidlaydi.

Lacunae tushunchasi birinchi marta qarama-qarshi tilshunoslik sohasiga kiritilgan bo'lib, u erda Vinogradov (1984) kabi olimlar bir tildagi ayrim so'z yoki iboralarning boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti yo'qligini tushuntirish usuli sifatida lingvistik bo'shliqlar g'oyasini o'rgandilar. Vinogradovning ishi lakunalarni nafaqat leksik bo'shliqlar sifatida, balki chuqur madaniy va kognitiv farqlarning aksi sifatida tushunish uchun asos yaratdi.

Lakun nazariyasining dastlabki rivojlanishi Wierzbicka (1997) kabi tadqiqotchilar tomonidan yanada boyitilgan, ular tilning madaniy o'ziga xosligini va ba'zi tushunchalar til hamjamiyatining madaniy va kognitiv asoslari bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlagan. Wierzbicka madaniy kalit so'zlar bo'yicha ishi tilda ma'lum tushunchalarning yo'qligi ko'pincha madaniyatlar o'rtasidagi dunyoqarashdagi sezilarli farqlarni ko'rsatishini ta'kidladi.

Nazariya rivojlanar ekan, olimlar turli mezonlar asosida lakunalarni tasniflashga harakat qilishdi. Taniqli tasniflardan biri bu Kramsch (1998) tomonidan muhokama qilinganidek, intralingual va interlingual lakunalar o'rtasidagi farqdir. Til ichidagi bo'shliqlar bitta til ichidagi bo'shliqlarni bildiradi, ko'pincha mintaqaviy yoki ijtimoiy dialektal farqlarni aks ettiradi, tillararo bo'shliqlar esa ikki xil til o'rtasida yuzaga keladi va ko'pincha madaniy tafovutlar tufayli ko'proq aniqlanadi.

Yana bir muhim tasnif - mutlaq va nisbiy bo'shliqlar o'rtasidagi farq, Katan (2004) tomonidan o'rganilgan tushuncha. Mutlaq lakunalar bir tilda tushuncha yoki so'zning to'liq yo'qligini bildirsa, nisbiy bo'shliqlar taxminiy ekvivalent mavjudligini, lekin asl ma'noni to'liq qamrab olmaslikni bildiradi. Bu tasnif, ayniqsa, tarjimashunoslikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, tarjimonlar ma'noni samarali etkazish uchun ushbu bo'shliqlarni yo'naltirishlari kerak.

Tarjimada nuqsonlar keltirib chiqaradigan muammolar tadqiqotning asosiy yo'nalishi bo'ldi. Nida (1964) va House (2015) kabi olimlar tarjimadagi kamchiliklarni bartaraf etishning turli strategiyalarini, jumladan, qarz olish, hisoblash va asl atamaning ma'nosini etkazish uchun tavsiflovchi iboralardan foydalanishni o'rgandilar. Ushbu strategiyalar maqsadli tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan lingvistik bo'shliqlarga duch kelganda tarjimonlar qo'llashlari kerak bo'lgan ijodiy echimlarni ta'kidlaydi.

Bundantashqari, Beykerning (1992) ishi tarjimadagi ekvivalentlik uchun lakunalarning oqibatlarini o'rganishda muhim rol o'ynadi. Beykerning tarjima ekvivalentligi tahlili shuni ko'rsatadiki, lakunalar ko'pincha so'zma-so'z tarjimaga e'tibor berishdan manba matnning kengroq madaniy va kognitiv kontekstini hisobga oladigan yanada dinamik yondashuvga o'tishni talab qiladi.

Tarjimadan tashqari, lakunalarni o'rganish ham madaniyatlararo muloqotda hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. Gudykunst va Kim (2003) kommunikatorlarni madaniy farqlardan kelib chiqadigan tushunmovchiliklar potentsialiga ko'proq moslashtirish orqali lacunae haqida xabardorlik madaniyatlararo kompetentsiyani qanday oshirishi mumkinligini muhokama qiladi. Kommunikatorlar kamchiliklarni tan olish orqali o'zlarining tillari va yondashuvlarini madaniy tafovutlarni samaraliroq bartaraf etish uchun moslashtira oladilar.

Bundan tashqari, Hofstede (2001) tomonidan madaniy o'lchovlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar lakunalar chuqur madaniy qadriyatlar va kognitiv naqshlarni qanday aks ettirishini tushunish uchun kengroq asos yaratdi. Xofshetdning ishi ba'zi

tushunchalar madaniyatning kollektiv psixikasida shunchalik chuqur ildiz otganligi, ularning boshqa tilda yo'qligi madaniyatlararo o'zaro ta'sirlarda jiddiy qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin degan fikrni ta'kidlaydi.

Lakunalar nazariyasi ko'pchilik tomonidan qabul qilingan bo'lsa-da, u tanqidlarga ham duch keldi. Ba'zi olimlarning ta'kidlashicha, lakunalarga e'tibor berish, inson bilishi va madaniyatining universal tomonlarini tan olish hisobiga farqlarga haddan tashqari e'tibor qaratishga olib kelishi mumkin. Boshqalar, masalan, Sapir (1929), lakunalar aloqaga to'sqinlik qiladi, degan deterministik nuqtai nazardan ehtiyot bo'lib, odamlar ijodkorlik va kontekst orqali til bo'shliqlarini engib o'tish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Lakunalar nazariyasi til, madaniyat va bilish o'rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur tushunish imkonini beradi. Tildagi bo'shliqlar yoki yo'qliklarni - ular leksik, madaniy yoki kognitiv bo'ladimi - o'rganib chiqib, bu nazariya turli lingvistik jamoalarning dunyo tajribasini idrok etish, tasniflash va ifodalashning o'ziga xos usullarini yoritadi. Ushbu bo'shliqlar shunchaki bo'shliqlar emas, balki bir jamiyatdan boshqasiga o'zgarib turadigan chuqur madaniy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar va kognitiv jarayonlarni aks ettiradi.

Lakunalar kontseptsiyasini tushunish, ayniqsa, tarjima, madaniyatlararo muloqot va til ta'limida juda muhimdir. Tarjimonlar uchun bu maqsad tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan ma'nolarni etkazishning ijodiy usullarini topish orqali madaniy va lingvistik tafovutlarni bartaraf etish uchun ham qiyin, ham imkoniyatdir. Madaniyatlararo muloqotda kamchiliklarni tan olish tushunmovchiliklarning oldini olishga yordam beradi va madaniy farqlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, lakunalar nazariyasi tilni o'rganish va undan foydalanishda madaniy kontekstning muhimligini ta'kidlaydi. Bu bizga til oddiy so'zlar va qoidalar yig'indisi emas, balki so'zlovchilarning madaniyati va idrokiga chuqur singib ketgan jonli, rivojlanayotgan tizim ekanligini eslatib turadi. Shunday qilib, lakunalarni bilish inson tillari va ular ifodalovchi madaniyatlarining xilma-xilligi va murakkabligi haqidagi tushunchamizni boyitadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, lakunalar nazariyasi tillar orasidagi bo'shliqlarni o'rganish, muloqotning madaniy va kognitiv o'lchovlari haqida tushuncha berish uchun qimmatli asosdir. Ushbu bo'shliqlarni tan olish va o'rganish orqali biz tillar va madaniyatlar bo'ylab muloqot qilish qobiliyatimizni kuchaytira olamiz, bu esa tobora globallashtirib borayotgan dunyomizda ko'proq tushunish va aloqani rivojlantirishimiz mumkin.